

UDC 930.85 (4-12)

YU ISSN 0350-7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XXIX

Redacteur

NIKOLA TASIC

Directeur de l'Institut des Etudes balkaniques

Secetaire

ALEKSANDAR PALAVESTRA

Membres de la Redaction

MILUTIN GARASANIN, MIJKA IVIC, C'EDOMIR POPOV,

ANTHONY-EMIL TACHIAOS (Thessalonique),

DIMITRIJE DJORDJEVIC (Santa Barbara), DRAGOSLAV ANTONIJEVIC,

VESELIN DJUREVIC, MIODRAG STOJANOVIC

BELGRADE

1998

www.balcanica.rs

Мирјане Детелић и за нека истраживања која њеној материји прилазе са другачијих методолошких поставки, свакако не супротних њеној, него пре с њом комплементарних. У томе свакако треба видети једну додатну позитивну димензију

целог подухвата. Ако томе додамо још и веома промишљене и обухватне индексе, који чине готово половину обима књиге, нема сумње да ће за овим делом веома често и са великом коришћу посезати свако ко се бави нашом народном епиком и уопште фолклором.

Александар Лома

МАЛИ ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ АТЛАС БАЛКАНСКИХ ЈЕЗИКА

Криза у савременој балканској лингвистици (на коју већ дуже времена упозоравају угледни балканолози) има изгледа да буде превазиђена. Стара идеја - идеја о балканском лингвистичком атласу - коначно добија своје конкретно лице. У априлу ове године, у Марбургу је одржан први састанак Комисије за балканску лингвистику при Међународном славистичком комитету. Формирана Комисија за своју централну радну тему планира пројекат Балканског лингвистичког атласа, руководилац пројекта је еминентни бугарски балканолог П. Асенова, а центар за израду Атласа биће Марбург (Немачка) где већ постоји искуство на сличним пројектима. Том приликом, реферате о модусима рада на Балканском лингвистичком атласу поднели су П. Ивић, Г. Цихун, К. Штајнке и А. Собољев. У међувремену, тим балканолога са Руске академије наука, из Санкт-Петербурга и Москве, припремио је и објавио три упитника, на основу којих су већ обављена и прва теренска истраживања. У питању је, за сада, реализација пројекта Малог дијалектолошког атласа балканских језика (МДАБЈ) (предвиђено је свега 15 пунктова). Програми-уштитници који прате МДАБЈ конципирани су као синтаксички, лексички и етнолингвистички.

*

Малый диалектологический атлас балканских языков, синтаксичес-

кая программа. Санкт-Петербург 1997, издање Руске академије наука, Института за лингвистичка истраживања, Одељење упоредно-историјског проучавања индоевропских језика и ареалних истраживања. Ауторски колектив чине: А. Н. Соболев, И. И. Воронина, Ј. А. Лолашов и А. Ј. Русаков.

Аутори МДАБЈ поставили су за циљ описивања балканске синтаксе кроз истражујући граматички опис основних балканских дијалеката у лингвогеографском аспекту. На основу теоријских радова П. Асенове и Т. В. Цивјан балкански језички савез поима се као језичка целина која егзистира на дијалекатској равни као последица дуготрајних етно-лингвистичких контаката балканских народа. Тако су за предмет описивања одабрани поједини дијалекатски системи, а не књижевни језици. Синтакса је одређена на два начина: као проучавање структуре целокупних синтаксичких јединица (израза и реченица) и као проучавање граматикализованих и синтаксички слободних средстава изражавања одређених граматичких значења. Тако ће се картографисати начин изражавања одређеног граматичког значења и структура посебне синтаксичке јединице. Овакав став се ослања на теоријска полазишта руске дијалектолошке традиције истраживања дијалекатске синтаксе која испитује структуру синтаксичких спојева (израза и реченица) као и њихове функције и услове употребе. Рад је био отежан чиње-

ницом да у националним балканским лингвистичким традицијама по правилу (са изузетком радова З. Тополнишке, М. Ивић и С. Ракић-Милојковић о македонским, односно српским говорима) недостају потпуни системски описи синтаксе појединих дијалеката. Избор синтаксичког материјала вршен је из синтаксичких поглавља дијалектолошких студија разних балканских говора, међутим, ове студије не покривају све балканске говоре, нити су међусобно методолошки усаглашене.

Основна структура упитника урађена је на основу балканских словенских језика и ауторски је рад А. Н. Соболева. Синтаксичке особености несловенских балканских језика (албанског, румунског, арумунског, мегленорумунског и новогрчког) на почетку рада на састављању упитника биле су узете у обзир само онолико колико су садржане у Сандфелдовој студији и другим општебалканским монографијама. Други аутори упитника додали су на већ постављену структуру упитника синтаксичке проблеме албанског (И. И. Воронина и Ј. А. Русаков) и новогрчког језика (Ј. А. Лопашов). Аутори овог програма за МДАБЈ и сами истичу у уводу да је полазна основа за састављање била словенска дијалекатска грађа, могло би се рећи чак и уже - грађа призренско-тимочког дијалекта чији је компетентан познавалац један од коаутора – А. Н. Соболев. Са друге стране, пада у очи одсуство румунске дијалекатске грађе, у литератури се упућује само на дијалектолошку студију арумунског од Б. Настева и старију студију румунских дијалеката и дијалектолошке теорије од С. Попа.

У целини, програм упитника је компромис између два позната типа граматичких анкета - универзално-типолошке и дијалектолошке. Питања су састављена по принципу: од саджаја ка форми - прво се даје кратко одређење граматичког значења, а затим примери морфолошких и синтаксичких јединица које

изражавају то значење. Следе питања о значењима тих морфолошких форми, која се разликују од њиховог категоријалног значења, у овом програму она се називају односним и модалним. То се односи на низ значења морфолошких форми компаратива, перфекта, плусквамперфекта, на све форме конјунктива, кондиционала, императива. Одговарајућа питања су постављена по принципу од форме ка садржају – да ли одређена граматичка јединица има то или неко друго конкретно граматичко значење. На исти начин су састављени делови програма који разматрају услове употребе (значења) граматичких јединица, које немају јединствено категоријално значење (заменице, придеви у обраћању, бројеви, прилози, инфинитив, глаголске именице, везници. Неке друге традиционалне лингвистичке области остају ван интересовања МДАБЈ: у оваквом, синтаксички оријентисаном Програму није се нашло места нпр. за морфологију и творбу речи, које, већ, сасвим логично, изостају и из лексичког упитника.

Свака тачка Програма се састоји из два структурна елемента: прво истраживачу намењено кратко одређење појаве која се истражује у форми питања, а затим следе илустративни примери из разних балканских језика и дијалеката. Овај принцип рада заједнички је за сва три израђена програма МДАБЈ. За рад са несловенским дијалектима планира се израда посебних упитника на одговарајућим језицима, а на основу овог програма.

*

Малый диалектологический атлас балканских языков, лексическая программа, Санкт-Петербург 1997, издање Руске академије наука, Института за лингвистичка истраживања, Одељење упоредно-историјског проучавања индоевропских језика и ареалних истраживања. Ауторски колектив чине М. В. Домосилецка и А. В. Жугра.

Лексички упитник МДАБЈ сачињен је са идејом да осветли најреlevantније сегменте лексичког система балканских дијалеката везане за материјалну и духовну културу народа. Приликом састављања упитника водило се рачуна о два основна принципа – о идеографском принципу описивања и принципу системског јединства, тако се лексика проучава као тематске групе речи, лексичко-семантичке групе речи и семантичка структура речи у вези са лексичко-семантичким групама. Лексичко постављање питања од значења ка речи, засновано је на ономастолошком приступу и таква питања доминирају у упитнику. Аутори су се одлучили да систематски покрију само неколико тематских група. На тему „природа“ испитују се географски термини (у три групе: „планина“, „река“ и „пут“) и народна метеорологија. Тема „човек“ покрива се називима делова тела, физичким карактеристикама, родбинским и терминима за обраћање. Ову групу прати и иновација за овакав начин прикупљања језичке грађе, а то је мало поглавље о говорној етикецији приликом сусрета, растанка, доласка госта, ту су затим начини изражавања молбе, захвалности, клетве, проклињања и извињења (ово поглавље израдила је А. А. Плотникова). Из области људске делатности одабрано је сточарство (овце и козе), живинарство, пчеларство, пољопривреда (гајење кукуруза и лука). Овај део упитника завршава се људском исхраном (млечни производи). На жалост, два језичка упитника прилагођена јужнословенским условима (упитник М. Бјелетић за родбинску и С. Ракић-Милојковић за сточарску терминологију) нису била доступна ауторима МДАБЈ. Тако у оквиру родбинске терминологије постоје питања само до трећег колена (до термина за прадеду), односно до другог (до термина за унука), а питање обраћање невесте ограничено је на мужа, свекра, свекрву и старијег

девера. Из тематског круга сточарства изостала је нпр. балканолошки занимљива група чобанских игара. Од поглавља посвећеног говорној етикецији може се очекивати да забележи и целе фоклорне текстове, јер се три питања односе на коледање (тражење награде, захваљивање и проклињање од стране коледара). Слична питања могла су бити израђена и у оквиру неких других поглавља, нпр. народне метеорологије, пчеларства идр.

Семантичко постављање питања – од речи ка значењу, засновано на семасиолошком приступу, састоји се у провери етимолошки познатих балканизма (доминирају грецизми и турцизми, а ту су и латинизми, супстратни елементи и неколико славизма).

На основу овако конципираног упитника аутори предвиђају два основна типа карата: лексичке и семантичке. Лексичке карте ће садржавати номинације истог предмета на разним дијалектима, а семантичке карте различита или слична значења етимолошки исте речи и разним балканским дијалектима, чиме ће се картографски показати и „мотивациони балканизми“.

*

А. А. Плотникова: *Материалъ для этнолингвистического изучения балканославянского ареала*, Москва 1996. Руска академија наука, Института за славистику и балканистику.

Упитник А. А. Плотникове већ се и својим насловом издваја од синтаксичког и лексичког упитника за МДАБЈ, наиме, аутор у наслов скромно ставља територијално ограничење на балканскословенски ареал, мада, у ствари, упитник садржи много више од тога. Као члан тима који ради на енциклопедијском пројекту словенских старина, А. А. Плотникова, врло је компетентан састављач упитника за испитивање терминологије јужнословенске духовне културе. Неки ранији пројекти лингвистичких атласа

(општесловенски и карпатски, на пример) садржавали су и нека питања из домена духовне културе, али системског описивања ове области до сада није било.

Упитник је заснован на етнолингвистичкој грађи источне и југоисточне Србије, Црне Горе, Македоније и, углавном, западне Бугарске. Велики део упитника чини поглавље о обредима, обичајима и веровањима везаним за народни календар, у нешто мањој мери обрађени су животни циклус (рођење, свадба и смрт) и митска бића (вампир, вукодлак, вештица, вила, водени дух, шумски дух, ваздушни демони, кућни демони, демони судбине, некрштена деца, болести, ђаво, дечија страшила и неколико термина везаних за магију). Малим бројем питања покривени су привредни обреди и обичаји (и углавном се односе на „жетву“). Питањима везаним за календар тражи се, пре свега назив празника, а затим учесника одговарајућег обреда, ту су и питања о обредним јелима (хлебу), предметима, радњама и календарски условљеним нечистим силама. Од оцазионалних обреда покривене су додоле, вучари и породични празник (слава). Одређене тешкоће се јављају поре-

ђењем, на православном календарском систему формираног упитника, са румунском и грчком традицијом, а посебно са католичком и муслиманском традицијом балканског становништва.

Систематизација балканских демона била је проблем за себе, па је аутор предвидео осам допунских лексичких питања за потврђивање садржаја термина етимолошки сводивих нпр. на *ламина, *стрига, *стихи, *каракондзул.

Аутор упитника препоручује да се приликом сакупљања грађе обрати пажња на етнокултурни контекст функционисања речи који би могао боље да осветли њену мотивацију. За бољу оријентацију у грађи приложене су и теме за разговор са информаторима, овако добијени текстови касније могу послужити као поуздани извори и за друга истраживања. Као пионирски подухват, Упитник није могао да исцрпи све домене балканске духовне културе (појединачни аспекти већ су покривени лексичким Програмом МДАБЈ). Било би корисно планирати у будућности и питања везана за, на пример, дечији фолклор, природу, народну астрономију, правне обичаје.

Биљана Сикимић

КЊИГА ПОСВЕЋЕНА АКАДЕМИКУ ЕМИЛУ ПЕТРОВИЋУ

Коста Рошу, *EC Helveticavocâri / Казивања*, Друштво српско-румунског пријатељства, Нови Сад 1997*

Нема студента нити романисте који није имао прилику да се сусретне макар једанпут с именом еминентног проф. Емила Петровића. А врло је тешко рећи нешто ново и више о целокупном делу једног од најистакнутијих научника на пољу савремене румунистике. Према ниједна подробност, која се тиче његовог живота и рада, није препуштена заборава. Желели бисмо да подвучемо да је још немогуће сагледати крајње границе и научни значај његове лингвистичке ак-

тивности, будући да многе његове идеје и мисли треба надаље следити, проучавати и правилно разумети.

Друштво српско-румунског пријатељства из Новог Сада почетком маја о. г.

* Ово је, уз неке ситне, небитне измене, приказ дат на енглеском језику под насловом „A Book Dedicated to acad. Emil Petrović“ на II међународној конференцији „România și România în știința contemporană, Braşov, 27–31. мај 1997.